

IMLOVIY-USLUBIY SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHDA TARJIMA ASARLARNING LINGVISTIK VA ILMIY AHAMIYATI

Oxunjonova F.

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti assistenti

Tayanch so'zlar: tarjima, tarjimashunoslik, sotsiolingvistika, Averchenko, “O'tkan kunlar”, muammo, problema

Ключевые слова: перевод, перевоведение, социоллингвистика, проблема

Key words: translation, translation studies, sociolinguistics, Averchenko, problem

Kirish. Badiiy asar o'zining poetikasi va unda ko'tarilgan problemaning dolzarbligi bilan belgilanadi. Asarda berilgan problemaning ahamiyati birgina xalq yoki bitta jamiyatning asosiy tendensiyasini belgilab bermaydi. Yozuvchi tomonidan tasvirlangan har bir jihat- muammo, kompozitsiya va konfliktlar ummumilliylik kasb etadi. Shuning uchun o'zbek o'quvchisi Oskar Uayldning qahramonlari bilan “suhbatlashgan”da uning dardi bilan yashaydi, ingliz esa Kumushning dilbarligidan hayratlanadi. Bunda asosiy jihat tarjimonning mahorati bilan o'lchanadi.

Tarjima asarlar u xoh badiiy, xoh ilmiy bo'lsin, avvalo, tarjimonning badiiy saviyasini ochiqalaydi. Boisi badiiy jihatdan eng yuksak asarlar ham, tarjimon qalami ostida “ranglar jilo”sini yo'qotishi mumkin. Tarjimondan bir asarni boshqa tilda qayta “yaratishi” uchun faqatgina o'sha tilni bilish imkoniyatining yuqori ekanligini o'zi yetarli omil bo'la olmaydi. Zero ikki tilli lug'atlar juda mukammal tuzilgan bo'lsa ham, badiiy asarning badiiy pafosini ochib bera olmasligi, ilmiylikni mutlaqo noto'g'ri talqin qilinishiga olib kelishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodlari Hozirgi adabiyotshunoslikda tarjimaning bir necha turi mavjud bo'lib, tarjima mazmuniga ko'ra quyidagi turlarga bo'lingan:

- badiiy tarjima- badiiy asarlar tarjimasi;
- ilmiy tarjima- ilmiy matn, asarlar tarjimasi
- publitsistik tarjima- siyosiy-publitsistik asarlar tarjimasi
- rasmiy tarjima-rasmiy idora hujjatlar tarjimasi.

Barcha tarjima turlarida orginallikni saqlash biroz mushkul vazifa. Shunday ekan, so'zlarni to'g'ri tanlash yoxud atamalar imlosiga e'tiborli bo'lish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tarjimaning asosiy sistemaviy birligi sifatida nutqning ham, tilning ham birliklari beriladi. Biroq bu fikrda biroz g'alizlik bordek. Xususan, tarjima birliklari o'zgaruvchandir, ayrim o'rinlarda til birligining yolg'iz o'zi ko'zlangan maqsadni bera oladi. Ya'ni, bitta so'z bir necha so'zni o'rniga bermalol qo'llanishi mumkin:

barrel o'q otar qurolning bir qismi - stvol

Tarjimachilikning asosiy muammolaridan biri va imlo xatolarga yuzaga keltirayotgan muammolardan biri tillarning Grammatik qoidalarining turlichaligidir. Grammatik tafovutlarning mavjudligi imlo savodxonligiga juda katta salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillardan biridir.

Har bir tarjimon, avvalo, badiiy asar kompozitsasini orginal tilda o'qib-anglab olish bilan birga tarjima nazariyasiga oid bilimlar haqida ko'nikma shakllantirib olmog'i darkor. Sababi tarjimashunoslik qiyosiy tilshunoslikdan tubdan farq qiladi. Qiyosiy tilshunoslikning va tarjima nazariyasining o'rganish obyekti bir-biriga juda yaqin, ammo tarjima nazariyasida so'zlarning ma'no birliklari asosiy manba hisoblansa, qiyosiy tilshunoslikda so'zlarning semantik aspekti ikkinchi darajali ahamiyat kasb etadi.

Tarjimachilik lingvistika bilan juda yaqin aniqroq qilib aytganda, uzviy bog'liq sohalaridir.

Tarjima nazariyasi tilshunoslikning yetakchi sohalaridan biri hisoblangan sotsiolingvistika bilan uzviy bog'liq. Lekin sotsiolingvistikaning asosiy predmetlaridan- tilning jamiyatdagi turli darajadagi o'zgarishlar, neologizmlar, sotsial chegaralangan so'zlarning semantik yangiliklaridan keng ko'lamda foydalanadi.

Tarjimashunoslik bo'yicha tahlillar o'rganilganda, tarjimaga faqatgina zaruriyat deb qarash holati mavjudligi kuzatildi. Biroq tarjima faqatgina ehtiyoj yuzasidan uchun emas, badiiy san'at vositasi deb qarash maqsadga muvofiq. Shunday ekan, til bilish- tarjimaning eng asosiy bosqichi deb hisoblanadi.

Muhokama va natijalar. Tarjima qilish bo'yicha adabiyotshunoslikda xil qarash ilgari suriladi: birinchi tarjimonlar hamma narsani boshqa tilga hech qanday qiyinchiliklarsiz o'girishi mumkin, ikkinchi toifa esa bu masala yuzasidan "Adabiyot- hayotning in'ikosi", deb qarashib, "badiiy adabiyot ham hayotdek xilma- xilligiga asoslanadi" degan fikrni bildirishadi. Asar tarjimasida madaniyatlarning turlichaligi ham badiiy tarjimaning imkoniyati faqat lingvistik qoidalargagina bo'ysunmasligini ko'rsatadi.

Tarjima jarayonida shunday soʻzlar ham borki, ularni aynan butun semalari bilan boshqa tilga oʻgirish mutarjimdan katta mahorat talab etadi. Chunonchi birgina rus yozuvchisi Arkadiy Averchenkning “Жвачка (Saqich)” hikoyasining ushbu jumlasida tarjimonning mahorati juda ham katta rol oʻynagan: “Чехов был поэтом сумерек, изобразителем безволной интеллигенции...” – “Чехов qorongʻulik shoiri, irodasiz ziyolilar kuychisi...” Aslida, aynan tarjima lugʻatlarda “сумерки- choshgoh”, “поэт- shoir”, “изобретатель-ixtirochi” kabi izohlangan. Endi bu soʻzlarni oʻz holicha ifodalaganda hikoya yozuvchisining maqsadi oʻzbekzabon oʻquvchi uchun mavhumiy tushuncha anglatishi mumkin. Shuningdek, bu mushohada badiiy asar nomlarida ham yaqqol namoyon boʻladi.

“Oʻtkan kunlar” romani nomi ingliz tilida “oʻtgan” degan soʻz “past” soʻzi bilan ifodalanadi, biroq “oʻtgan kun” “last day” deb soʻzma- soʻz tarjima qilinadi. Tarjimada esa “Bygone days” tarzida berilgan. Bu tarjimonning xatosi yoki lingvistik gʻalazlik deyish mutlaqo nooʻrin. Boisi har bir soʻz oʻzining badiiy pafosiga egadir.

Aslida, lingvistik qoidalar tartibga, maqsadni aniq ifodalashga yoki omma uchun tushunarlilikka asos boʻlib xizmat qiladi. Lekin tarjima asarlarda tilshunoslik qonun- qoidalariga boʻysunish badiiy asar qimmatini tushishiga olib kelishi mumkin. Mazkur jihat bir qarashda imlo savodxonligiga yoki soʻzlarni uslubiy nooʻrin qoʻllashga olib kelishga sabab vositasini bajaradigandek tuyulishi mumkin. Taʼkidlash kerakki, til va adabiyot chambarchas bogʻliq. Shu asosida imlo savodxonligini oshirishda yuksak masʼuliyat yana tarjimon zimmasiga yuklanadi. Barcha tarjima turlarida orginallikni saqlash biroz mushkul vazifa. Shunday ekan, soʻzlarni toʻgʻri tanlash yoxud atamalar imlosiga eʼtiborli boʻlish alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, “ягода” soʻzini ayrim tarjimonlar “reza mevalar”, boshqa tur tarjimonlar “rezavor mevalar” deb tarjima qilgan. Bu oʻquvchi uchun noqulayliklar yuzaga keltirishi tabiiy. Aslida “reza” soʻzi “mayda, uncha katta boʻlmagan” maʼnolarini beradi. “Rezavor” soʻzining ham maʼnosi “mayda”, semasini oʻzida aks ettirgan. Ahamiyatlisi shuki, oʻzbek tili qoidalarida “reza” soʻzi mevaga nisbatan qoʻllash nooʻrin. Sababi, soʻz tarkibidagi “vor” grammatik birligida asosiy maʼno ifodalalovchi jihat mavjud. Grammatik jihatdan ham tarjimachilikdagi kamchiliklar imlo va uslubiy savodxonlikka taʼsir qiladi.

Chunonchi turk tilida “yurt” soʻzi mavjud boʻlib, unga kelishiklar qoʻshilganda, turk tili grammatikasi boʻyicha “yurda” shakliga oʻzgaradi. Yana bir kelishik shakli qoʻshilganda, “yurta” tarzida ifodalanadi. Mazmunan ham turlicha maʼno anglatadi. Bu jihat oʻzbekchalashtirilayotganda alohida

ahamiyat kasb etilishi lozim. Tarjimada har bir tilning morfologik jihatini inobatga olish “yangilanayotgan yoki qayta jonlanayotgan” asarning badiiy saviyasini ochishda, imloviy savodxonligini shakllantirishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi.

Qaysi xalq tili bo’lishidan qat’iy nazar o’sha tilning madaniyatini, qadriyatlarini ifodalovchi so’zlar mavjud. Bunday so’zlarni tarjimada asl holicha saqlab qolish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Masalan, “Holli”, “Paxsa”, “Blinita” kabilar.

Xulosa va takliflar. Xulosa o’rnida shuni aytish mumkinki, ijtimoiy tarmoqlarda, kitobxonlik jamiyatlarida tarjimonlarning ishida kuzatilyaptiki, adabiy uslublar doirasida so’zlarning ma’no atkalariga e’tiborsizlik yoki chalkashliklarga umuman ahamiyat bermaslik. Bu qaysidir ma’noda uslubiy va imlo savodsizligiga olib kelmoqda. Ma’lumki, “o’zbekcha”lashtirilayotgan asarlarning 60% rus tilidan o’giriladi, hattoki Yevropa adabiyot namunalarini ham. Shuningdek, badiiy asar mazmunini to’la ochib berish elektron tarjima orqali ham bajarilmoqda. Bu ulkan yo’qotish hisoblanadi. Shularni hisobga olib, tarjimashunoslarning ulkan va mukammal jamoasini shakllantirish o’zbek adabiyotining asosiy muammosidir.

Adabiyotlar:

1. Ochilov E. Tarjima nazariyasi.- Toshkent.-2016
2. Isakova Sh. Tarjima nazariyasi (o’quv qo’llanma)- Qo’qon-2020
3. G’ofurov I. va b. Tarjima nazariyasi –Toshkent- 2014
4. Salomov G’. Tarjima nazariyasiga kirish- Toshkent-2016.

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada bugungi kun o’zbek adabiyotining dolzarb muammosi tarjimachilik, uning imlo va uslubiy savodxonlikka ta’siri haqida so’z yuritiladi. Tarjimachilikning asosiy tendensiyalaridan biri bo’lgan til grammatikasining turli xalqlar tiliga oid qonun - qoidalar bilan bog’liqligi o’rganilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье говорится об актуальной проблеме современной узбекской литературы: переводе, его влиянии на орфографическую и методическую грамотность. Изучено отношение языковой грамматики, являющейся одним из основных направлений перевода, к законам и правилам языков разных народов.

SUMMARY

This article talks about the current problem of modern Uzbek literature: translation, its impact on spelling and methodological literacy. The relationship of linguistic grammar, which is one of the main directions of translation, to the laws and rules of the languages of different peoples has been studied.